

susret zveva i džojsa

stanislav džojs

Mislili da se veoma retko događa, sem u romanima i kratkim pričama, da mladić od 24 godine, bez novca, koji još ništa značajno nije uradio, toliko mnogo utiče na uspešnog industrijalca srednjih godina, da promeni čitav tok njegovog intelektualnog života, te konačno i njegovo ime. A to se baš desilo kada je moj brat upoznao Etoze Šmica, koji je pod pseudonimom Italo Zvevo već objavio dva romana, *Jedan život* i *Senilnost*. Tom prilikom je mlada generacija odlučno pokucala na vrata starije.

Oko 1906. ili 1907. godine, kada su se ova dva pisca upoznala, a čijim imenima je bilo suđeno da se povežu i stvore duhovnu vezu između Trsta i Dablina, Etoze Šmic je već dugo bio oženjen kćerkom bogatog industrijalca, proizvođača anti-korozivne boje za brodska dna. Industrijalac Venecijani imao je veliku fabriku u Trstu, tadašnjoj austrijskoj luci, sa ograncima u Veneciji, Rigi i Carltonu, pored Londona. Njegov zet, Etoze Šmic, poznavao je već engleski jezik, i trebalo je da otputuje u Carlton za upravnika ogranka koji je radio za englesku mornaricu. Uoči puta, želeo je da usavrši znanje engleskog. Pronašao je u Trstu mladog čoveka po imenu Džojs koji je živio od danas do sutra dajući časove engleskog jezika. U to vreme, Džojs je imao oko 24 godine, ali kao kod mnogih Severnjaka teško je bilo odrediti mu dob. Još uvek je izgledao kao mladić. Šmic je brzo otkrio da mladićevo znanje engleskog i italijanskog nije znanje običnog nastavnika u inostranstvu, i da je taj momak redak i zanimljiv uzora. Kao saosećajan posmatrač, Šmic se u početku zabavljao, da bi kasnije bio opčinjen svojim mladim nastavnikom.

Što se tiče mog brata, on je brzo uvideo da ima posla sa čovekom veoma načitanim, izvanrednog osećanja za literaturu, obdarenog duhom ironičnog posmatrača spoljnog i unutrašnjeg života, i za koga, kao i za mog brata, literatura nije bila dokolica, već važna potreba za intelektualnim i duhovnim smirenjem. U slučaju Šmica, ta potreba beše ublažena blagostanjem, poslom koji mu je obezbedio ugled u trgovačkom životu grada i srećnim brakom. Ali, ta poteba je i dalje postojala. Iako skrivena, živela je u njemu.

Bilo je to veliko olakšanje moge bratu kada je u smrtnoj dosadi podučavanja pronašao barem jednog učenika sa kojim je mogao da razgovara. U to vreme je pisao poslednje priče iz *Dablinaca*, i kako bi koju završio, odlazio je do Šervole gde je bila fabrika i vila Venecijani. Čitao bi priču Šmicu i gospodi Šmic, koja je takode uzimala časove engleskog. Kada im je pročitao *Mrtve*, gospoda Šmic je bila

toliko impresionirana da je izašla u baštu vile da nabere cveće za pisca koji obećava. Koliko se mogu setiti, bilo je to prvo istinsko divljenje jednog običnog čitaoca prema delu mog brata, i donekle ga je podstaklo u otkrivanju njenog muža kao pisca.

Verovatno je prilikom sledećeg časa Šmic rekao mome bratu da je i on nekada imao ambiciju da postane pisac, i da je pre mnogo godina objavio dva romana. Otišao je u radnu sobu i nakon izvesnog vremena doneo dve male, loše odštampane i slabo uvezane knjige koje je o svom trošku objavio pre deset godina kod Etoze Vrama, knjižara i skromnog izdavača iz Trsta. Šmic se skoro izvinjavao što daje te knjižice mome bratu na čitanje. Dobro se sećam dana kada je moj brat doneo Šmicove knjige kući. Položio ih je na sto i rekao:

— Šmic mi je dao ova svoja dva romana na čitanje. Ko zna kakvi su?

Moj brat je pročitao knjige i, vrativši ih Šmicu, rekao: — Da li znate da ste nepriznat pisac? Postoje odlomci u *Senilnosti* kojima čak ni Anatol Frans ne bi imao šta da doda.

Šmic je bio ganut do suza kada mu je taj siromašni, ali samouvereni mladi profesor, zadivljujuće memorije, recitovao odlomke iz romana o kome je reč, a za koji je moj brat, kada je preveden na engleski, predlagao naslov *Kako čovek stari*. Zaboravivši na ručak, Šmic je otrpao mog brata na pola puta do kuće, otvoreno razgovarajući sa njim o svojim neispunjenim književnim ambicijama.

Niko nikad nije sa njim tako razgovarao. Šmicov prvi roman lokalni kritičari su dočekali tanušnom pohvalom, koja zapravo osuđuje. Izgleda da su mislili da ta knjiga i nije tako loša za čoveka koji je jedan od najuspešnijih industrijalaca u gradu. Što se tiče drugog romana (*Senilnosti*), Šmic me je uveravao da niko nije uputio ni reč pohvale, niti osude. Kao da je mrtvoroden izašao iz štampe. A Šmic se pokorio najsavršenijoj jednoglasnosti — po njegovim rečima — jednoglasnosti tišine. »Ja sam jedino mogao da zaključim«, reko mi je Šmic, »da nisam pisac.«

Čak i njegova tazbina, u čijoj vili je imao stan, nije bila blagonaklona prema tom drugom romanu. Jer, u *Senilnosti* se osvrtno na svoju ljubavnu vezu sa lepom, ali prostom devojkom iz naroda u koju je kao momak bio zaljubljen, a koju su oni znali iz videnja.²⁾ Bilo je to, za ono vreme, prilično otvoreno prisećanje na mladalačku grešku. Na neki način ticalo se i porodičnih stvari — kostura u ormanu,

1 Oduševljen pogled koji je blistao iza naočara jasno je govorio da momak nema kompromisnu narav, i da postoje stvari koje uzima veoma ozbiljno, stvari kojima je podredio sreću u životu.

2 Pomenuta devojka, Duzepina Zergol, kasnije igračica u cirku, poslužila je Zvevu kao model za lik zanosne Andoline u romanu *Senilnost* (prim. prev.).

3 Italo Zvevo u prevodu znači Italski Švaba

4 Tu tvrdavu su mu prepisali drug

kako se kaže — i njima nije bilo žao ako roman padne u zaborav. Bili su daleko od pomisli da se Šmicova literarna aktivnost, čak i u njihovoj porodici, može meriti sa proizvodnjom anti-korozivne boje. I ljudima koji ne žive samo od novca teže je proceniti važnost jednog romana nego vrednost anti-korozivne boje.

Moj brat bi ponekad stupio u razgovor sa nekim od svojih inteligentnijih učenika da bi još više obelodanio otkriće nepravedno zanemarenog pisca, kojeg je pronašao između buradi sa bojom za brodska dna. Nekom od drugih izabranika rekao bi da se među njima nalazi pisac od velikog značaja.

— Zaista? — pitali bi oni znatiželjno. — A ko bi to mogao biti?

— Eto re Šmic, pisac koji je objavio romane pod pseudonimom Italo Zvevo — izjavio bi moj brat.

Ako su učenici poznavali Itala Zveva, odgovor je obično glasio: »Ma hajde, profesore«, što se moglo slobodno prevesti: »Ta ohladite, profesore«. Moj brat je govorio o Zzevu i Nikolou Vidakoviću, predsedniku »Minerve«, advokatu i književniku, prevodiocu sa norveškog, ako se ne varam, i povremenom saradniku važnijih književnih časopisa u Italiji. Kada je pomenio ime Itala Zveva, predsednik »Minerve« je napucao usta, i poluzatvorenih očiju samo odmahnuo glavom, polako i tužno.

Svi ovi ljudi, muškarci i žene, svojom kulturom stvorili su neprobojnu ljušturu oko vlastite inteligencije i senzibiliteta. Stavije, oni su bili Italijani u gradu koji je ključao od potisnutog patriotskog osećanja. Njima je bilo najvažnije da knjige sa umetničkim pretenzijama budu napisane dobrim italijanskim jezikom, kao da je krajnji cilj pisca da obezbedi udžbenike za srednje i više škole. Izbor se često ostavlja čitaocima, izbor između pisaca čiji je stil besprekuran, ali čije su ideje takve da čitati ih ne predstavlja intelektualni napor, i onih, nemarnog stila, ali originalnog pogleda na svet, pogleda koji duhovno obogaćuje. Ovi drugi obično dobiju akademsko priznanje na kraju, međutim, činjenica je da akademsko priznanje dolazi sporo i mučno, i služi samo da utaba put kojim je živa kritika odavno prošla.

Čuvari čistote jezika u Trstu odmah su istakli da je italijanski kojim piše Italo Zvevo ispod toskanskog standarda. On je rođen u Trstu, ali švapsko-jevrejskog porekla — odatle pseudonim Italo Zvevo³ — pišući na italijanskom često koristio lokalne idiome. Njegovi kritičari, među kojima i Đulio Kaprin, prigovarali su da je Zvevov izraz prilično stran italijanskom jeziku, i time su valjda mislili da su dovoljno rekli da bi ga osudili. Čak je i sam Italo Zvevo, kada se oporavio od neočekivanih pohvala, sa rezervom primio entuzijazam svog profesora engleskog koji je govorio sa toliko mnogo samopouzdanja, a sa tako malo autoriteta.

Učenici moga brata bili su visoko obrazovani ljudi koji su se istinski zanimali za muziku, umetnost i literaturu. To su bili Italijani odgojeni na italijanskim univerzitetima, međutim, njihovo mišljenje o Zzevu u potpunosti se razlikovalo od mišljenja moga brata. Ipak, oni nisu mogli ni na koji način da poljuljaju njegovo poverenje u vlastiti sud u odnosu na originalnost i umetničku vrednost knjiga Itala Zveva. Aludirajući na neke od svojih učenika, koji su sa podrugljivim nipodaštavanjem govorili o Italo Zzevu, moj brat je jednom izjavio da mu je žao što je trošio vreme razgovarajući sa polupismenim ljudima o novoj zvezdi koju je otkrio na književnom nebu. Bunar znanja je toliko dubok da je stvar ličnog mišljenja ko je polupismen, a ko nije, ali činjenica je da kritičar mora posedovati iskru genijalnosti u sebi da bi tu istu iskru otkrio u drugome, naročito kada se rad tog drugog predstavlja u slabij svetlosti malog lokalnog izdavača koji napominje da je troškove platio sam autor.

Mome bratu bilo je jedino važno opisivanje karaktera i okolnosti bez pretenzija, oštar ironičan pogled na događaje, velike i male, ono što čini »surovi život«, humorističan stav prema apsurdnom, neobjašnjivom, neobuzdanom unutrašnjem životu koji uprkos svemu jeste motor ljudske mašine, a ona ima potrebu za prilično neefikasnom kočnicom. Da je Italo Zvevo pisao na engleskom, sud moga brata možda bi bio drugačiji, ali ne mnogo. U svakom slučaju, Italo Zvevo je uskoro poverio mome bratu da je ponovo počeo da piše, i upotrebišvi engleski sportski termin, izrazio sumnju u mogućnost »comebacka«.

Petnaest godina kasnije, kada je moj brat živeo u Parizu, i kada je već bio objavljivan Uliks, Italo Zvevo mu je poslao *Zenovu svest*. Dvadeset šest godina književne neaktivnosti leži između *Senilnosti*, objavljene 1897. godine, i *Zenove svesti*, objavljene 1923. godine. Te dve knjige su toliko različite da su ih zaista mogla napisati dva različita autora. I ovaj kasniji roman, objavljen o trošku autora kao i prethodni, u koji je Zvevo uložio toliko nade, prošao je skoro neprimećen od italijanskih kritičara. A što se tiče lokalne kritike koja mu je uputila konvencionalne, odmerene pohvale, Italo zvevo je ironično primetio da budući ga nisu mogli nazvati velikim romansijerom, nazvali su ga velikim industrijalcom i finansijerom. »Ja nisam ni jedno, ni drugo«, protestovao je Zvevo.

Jedna spona poštovanja i prijateljstva postojala je skoro od samog početka između zanemarenog tršćanskog pisca i zabranjenog, samoproganog irskog pisca. Veoma depresivan zbog očigledno od neuspeha i nemogućnosti da izvrši povratak kao pisac, Zvevo je pisao mome bratu, želeći se na konstantan nedostatak priznanja od ljudi koji su trebalo da budu prvi u otkrivanju njegovog dela. U svom odgovoru, moj brat je pokušao da pruži Zzevu nešto od sopstvenog samopouzdanja. »Zašto očajavate«, pisao je. »Vi morate biti svesni da je to vaša najbolja knjiga.« U istom pismu savetovao je Zveva da pošalje *Zenovu svest* francuskim kritičarima, Valeri Larbou i Kremmijeu, kao i T. S. Eliotu i F. M. Fordu, dakle, svima kojima je obećao da će je preporučiti. Vredno je pomenuti da je mome bratu najvažnija stvar bila samo zadovoljstvo umetnika sopstvenim radom; uspeh kod čitalaca predstavljao je drugorazrednu stvar.

Ne sećam se koji je od francuskih kritičara, Larbo ili Kremije, pitao moga brata da mu preporučiti nekog modernog italijanskog pisca čije delo bi moglo biti zanimljivo francuskim čitaocima. Svojim uobičajenim, direktnim načinom, moj brat je odgovorio:

— Postoji samo jedan koji mene interesuje. Njegovo ime je Italo.

Svakako da francuski kritičar nikada nije čuo za tog pisca, ali čim je pročitao *Zenovu svest* u potpunosti je delo mišljenje moga brata koji je tvrdoglavo hvalio pisca tada skoro nepoznatog u Italiji.

Francuz je pripadao školi kritičara koji iako ne poctenjuju elegantnost stila, traže neke druge kvalitete kod novog pisca. Njima je bilo važnije kako on gleda na stvari i u kojoj meri je originalan. Velika strast za portretisanjem, koja je bila ambicija mnogih romano-pisaca, i gde je uvek bilo više laži nego istine, izgubila je svoju moć u osvajanju publike, a njeno mesto je zauzela strast za samim životom u svim njegovim aspektima. Oni od romana ne očekuju zabavu, kao što su to očekivali kritičari bivših generacija; oni žele da roman osvetli život iz nekog novog ugla, da je više izazov aktuelnim idejama nego što ih izražava.

Francuski kritičar je bio impresioniran prefinjenim humorom sa kojim Zvevo posmatra stvarnost, svakodnevicu, ali i stvarnost imaginacije; bio je impresioniran hladnokrvnošću sa kojom tršćanski pisac govori o velikim nadama i očekivanjima, kao i činjenicama koje se obično doživljavaju kao slabe, beznačajne, i čak bezvredne, ukoliko egzistiraju jedna uz drugu, kako u ličnostima, tako i u životu.

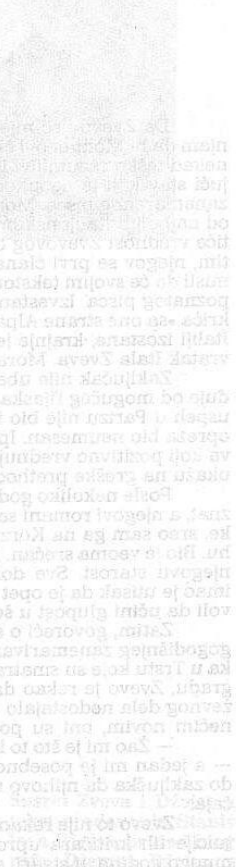
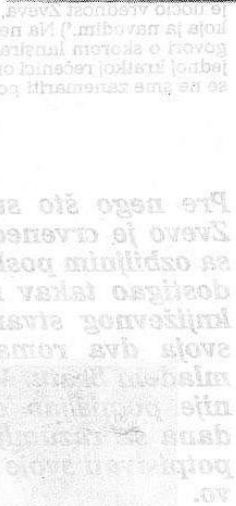
Italo Zvevo je poslušao savet moga brata i poslao je svoj najnoviji roman pomenutim ljudima. Jednog dana, u januaru 1924. godine, za Zveva istorijskog dana, primio je pismo od Valeri Larboa u kojem mu se francuski kritičar obraća sa »Poštovani gospodine i učitelju«. Obavestio ga je o uspehu *Zenove svesti* u pariskim literarnim krugovima. U tom istom pismu, Valeri Larbo je tražio dozvolu od Zveva da prevede neke odlomke i objavi ih u *Komersu* (Commerce), časopisu za književnost koji je upravo bio pokrenut. Zvevo je zabliztao od sreće na vest o svom uspehu. Gospoda Zvevo, o čudesnom životu svoga muža, zapisala je: »Dugovao je veliku zahvalnost Džemsu Džojso. Još jednom se irski pisac pojavio u njegovom životu kao srećna zvezda.«

Trebalo je izvesno vreme da se prevedu odlomci *Zenove svesti*, a u međuvremenu francuski kritičari su se odlučili i za prevode odlomaka njegovih ranijih dela kako bi što potpunije predstavili Zveva literarnom svetu Pariza. Na kraju, taj izbor nije objavljen u *Komersu*, nego u *Navir d'Aržanu* (navire d'Argent), koji je izašao februara 1926. godine sa pohvalnim tekstom Kremijeja. Francuski kritičar je nedvosmisleno uvrstio Zveva među najistaknutije romanopisce. Četrdeset strana francuskog časopisa posvećenih Zzevu sadržavalo je i duge prevedene odlomke *Zenove svesti* i *Senilnosti*, a izbor iz *Senilnosti* uključivao je i onaj odlomak koji je pre petnaest godina moj brat napamet izgovorio, od reči do reči, pred očaranim autorom.

U međuvremenu, Eudenio Montale, koji se tada nalazio u Parizu, saznao je za uspeh nepoznatog italijanskog književnika, i odmah je pisao zajedničkom prijatelju (od koga sam i ja dobio ovu informaciju) da mu što pre pošalje ranije Zvevove romane. U prvom izdanju *Zenove svesti* ne postoji beleška o prethodnom romanima Itala Zveva, te je Montale za njih mogao saznati samo iz nekog pisma. U novembru 1925. godine, četiri meseca pre izlaska specijalnog broja časopisa *Navir d'Aržan*, Montale je objavio jedan članak u časopisu *L'Esame* (L'Esame) i 30. januara 1926. godine drugi tekst u *Il Kvindicinale* (Il Quindicinale), što je samo nekoliko nedelja uoči prezentacije Zveva na francuskom jeziku. Bili su to prvi tekstovi u italijanskim novinama koji su skrenuli pažnju publike na Itala Zveva izražavajući entuzijastičko divljenje prema onome što je njegov karakterističan doprinos italijanskom romanu.

To vešto delo novinarstva nije bilo i otkriće Itala Zveva, već samo odjek otkrića u Parizu kao posledice direktne intervencije moga brata što u velikoj meri potvrđuje uvodni Kremijeov tekst u *Navir d'Aržan*.

U pomenutom tekstu koji se pojavio u *Il Kvindicinale* 30. januara 1926. godine, Eudenio Montale je zapisao:

•Italo Zvevo, pisac toliko voljen od strane nekih najboljih italofila, i potpuno nepoznat u domovini, svakako predstavlja jedinstven slučaj koji danas nudi naš mirni književni svet, a jasan sud u njegovu korist koji mi prizivamo ovim beleškama samo prethodi njegovom krštenju, prilično bučnom, sa one strane Alpa.

Francuska reč »italianisants« i pomalo satirična aluzija na kritičare »sa one strane Alpa« dovoljno jasno upućuju na Pariz gde je Montale tada bio, ili se odatle tek vratio. Nikakvi drugi strani kritičari, italofili ili italofobi, nisu znali za Zveva i nisu vrednovali njegove knjige, sem jednog — moga brata. Kada je Montale objavio svoj tekst o Zvevu u časopisu »Il Kvindicinale«, još uvek se u francuskoj periodici nije pojavio bilo kakav članak o tršćanskom piscu, te je Montale za predstojeće francusko predstavljanje Zveva mogao znati samo po glasinama u pariskim literarnim krugovima.

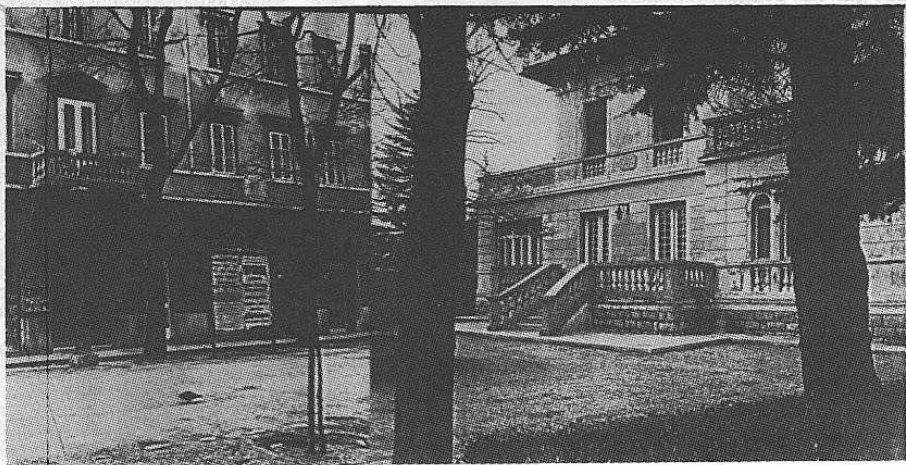
Činjenica je da Montale nije tvrdio kako je prvi koji je uočio vrednost Zveva, barem to nije izjavio u dva članka koja ja navodim.) Na nekoliko mesta u oba teksta Montale govori o skorom lansiranju Zveva »sa one strane Alpa«. U jednoj kratkoj rečenici on je dovoljno iskren da prizna kako se ne sme zanemariti poznanstvo Zveva i Džojisa.

Kao pisac, moj brat nije imao nikakav vidljiv uticaj na Zveva, niti je Zvevo, koliko ja mogu da primetim, uticao na moga brata. Montale nije samo pogrešio objašnjavajući razloge Zvevovog dugog čutanja, već je netačno i njegova procena samog dela. Pošto je pomenuo u jednom odlomku »modernog Uliksa čije je očajanje slabo, prekriveno osmehom« — a ta primedba očigledno aludira na Džojsovog Uliksa — Montale kaže: »Nije teško pretpostaviti da se čitav Zvevov rad vrti oko neke značajnije knjige koja nije napisana, ili ju je napisao neko drugi«. U sledećem odlomku on se odriče ideje koju je sam izneo. Po mom mišljenju pogrešno je dovoditi u vezu Džojsovog Uliksa i Zvevov poslednji roman.

Literarno prijateljstvo između Zveva i Džojisa bilo je spontano i iskreno, međutim, ova dva muškrca razlikovala su se po temperamentu i obrazovanju. Džojis je bio proizvod katoličkog, nacionalnog obrazovanja, a Zvevo jevrejskog i kosmopolitskog. Džojis je bio rođeni vernik; priroda ga je naterala da žarko veruje u nešto, i uprkos siromaštvu i stalnim razočarenjima, bio je optimista, gotovo prkosno optimističan u pogledu svoga rada, često sa naletima nekontrolisane veselosti. Zvevo beše skeptik, sa crtom pitomog pesimizma koji je neodoljiv od skeptičkog temperamenta.

Pre nego što su se upoznali, Zvevo je crveneći u razgovoru sa ozbiljnim poslovnim ljudima dostigao takav nivo poricanja književnog stvaralaštva da je svoja dva romana pripisivao mlađem bratu. Verovatno tada nije pomišljao da će jednoga dana sa razumljivim ponosom potpisivati svoje ime, Italo Zvevo.

Da Zvevo već nije imao ugled u Parizu, zaista sumnjam da bi Montaleovi članci nešto promenili, jer oni su ponekad teško razumljivi i nedostaje im onaj jasan neoklevajući stav koji je neophodan kada kritičar visoko vrednuje zanemarenog pisca. Montale kaže da je **Zenova** svest jedan od najboljih italijanskih romana poslednjih godina, i on ističe vrednost Zvevovog oskudnog, ali snažnog dela, međutim, njegov se prvi članak završava notom sumnje. On ne misli da će svojim tekstom pobuditi interesovanje za tog nepoznatog pisca. Izvestan uspeh može se očekivati zbog otkrića »sa one strane Alpa«, međutim, ukoliko radoznalost u Italiji izostane, krajnje je neverovatno onda verovati u povratak Itala Zveva. Moramo da sačekamo i vidimo.

Zaključak nije ubedljiv. Izgleda da se Montale ograđuje od mogućeg fijaska u Parizu. Dogadaji su pokazali da uspeh u Parizu nije bio iz čiste radoznalosti, te da je višak opreza bio neumesan. Ipak, oni delovi Montaleovih tekstova koji pozitivno vrednuju Zvevovo delo, bili su dovoljni da ukažu na greške prethodnih kritičara.

Posle nekoliko godina, kada je Italo Zvevo bio već poznat, a njegovi romani se prevodili na glavne evropske jezike, sreo sam ga na Korzu i čestitao mu na rastućem uspehu. Bio je veoma srećan. Rekao mi je da je moj brat pozlatio njegovu starost. Sve dok nije primio pismo moga brata imao je utisak da je opet učinio glupost. »A niko«, reče, »ne voli da učini glupost u šezdesetoj«.

Zatim, govoreći o svom blistavom uspehu nakon dugogodišnjeg zanemarivanja, i aludirajući na dva književnika u Trstu koje su smatrali vodećim kritičarima umetništva u gradu, Zvevo je rekao da je njihovim vrednovanjima književnog dela nedostajalo oštromlje, jer kada su suočeni sa nečim novim, oni su potpuno nesigurni u procenjivanju. — Zao mi je što to kažem, jer su obojica moji prijatelji — a jedan mi je posebno drag — ali, nažalost, došao sam do zaključka da njihovo mišljenje o književnosti nema značaja.

Zvevo to nije rekao s gorčinom. Iako je nedostatak intuicije tih kritičara upropastio njegovu karijeru pisca za mnogo godina, u stvari, skoro potpuno, u rečima koje je izgovorio nije bilo mržnje. Baš suprotno. Očigledno mu je bilo žao zbog toga. A možda i nije u pravu što ih osuđuje. Godinama su se poznavali, i u njemu su uvek gledali samo poslovnog čoveka na zavidnom položaju koji ima smisla za književnost. A onda, kada je postao romanopisac, teško im je bilo da ga ozbiljno prihvate u novoj ulozi, naročito u tako sumnjivom obličju.

Čak i njegovo verovanje u psihoanalizu bilo je uslovno i eksperimentalno, mada je zaista pokušao da preobrati moga brata. Međutim, beše uzaludno. Intelektualna preobracenja su intelektualna samo u nazivu. Kada bi bila samo intelektualna, izgledala bi prilično cepidlačka. Mi se preobraćamo u ovu ili onu veru zato što smo predodređeni za tako nešto. Ako Italo Zvevo nije verovao u psihoanalizu dok je pisao **Senilnost**, on je ipak bio na tom putu. Tačka gledišta moga brata u odnosu na psihoanalizu svela bi se na sledeće: on u psihoanalizi nije nalazio ništa što bi ga moglo privući kao studenta filozofije, a malo toga je bilo šta bi ga zainteresovalo kao pisca. Dok je u vreme Prvog svetskog rata živio u Cirihi, odbio je da se sastane sa Jungom. Neki zajednički obožavatelji ugovorili su taj sastanak bez pristanka moga brata. Ironično je izjavio da mu za ličnu upotrebu psihoanalize nije potrebna pomoć drugih.

Sem toga, moj brat je verovao u formu, skoro kao klasicista. Nastojao je da »postepeno sagledava život i da ga čitavog obuhvati«. Jedva da se ogrešujemo ako kažemo da je pravi protagonist njegovog najznačajnijeg dela sam grad. Zvevo kasniji roman, sa egocentričnim pogledom na svet i očigledno nekontrolisanim izlivom podsvesti u nizu nepovezanih epizoda — (napisao je **Zenovu svest** za nekoliko nedelja, što je čudesan podvig) — jeste, ako ga pravilno razmotrimo, ponovno rođenje u novom obliku protejskog romantičkog duha.

Ako se prisetimo okršaja koje je moj brat imao sa kritičarima i vlastima čitavog života, do konačne pobede, mogli bi uočiti još jednu bitnu razliku između njih dvojice. Neki kritičari su se odmah ustremili na slabosti likova u Zvevovim romanima. To su bespomoćni ljudi, kažu oni, ljudi koji podlegnu u borbi za život. Međutim, većina kritičara iz razloga hrišćanskog milosrđa je prečutala razmišljanja Zvevovih slabija. Ali neki, kao nemački pesnik Paul Hejse (Paul Heyse), bili su veoma ogorčeni, jer snaga karaktera je baš specijalnost nemačke rase. Paul Hejse je u pismu zamorio Zvevu da je junak **Senilnosti** toliko beznačajan, slab i odvratan da se njemu čini kako nije vredno pisati o tako ništavnoj duši. Kada sam se oporavio od božanstvenog neodobravanja tog nimalo skromnog pesnika, shvatio sam da je kritika čista besmislica. Ako je biti zaljubljen u nedostojnu ženu znak slabosti, onda je istorija zemaljskih velikana puna slabija, od Viljema Šekspira od Nelsona i Vojvode od Velingtona, da se ograničimo samo na Britanska ostrva.

Koristim termin »nedostojna žena« u njegovom konvencionalnom značenju, a istinu govoreći, pojava nema šta

predstavlja. U ovom slučaju odnosi se na ženu koja se neće podati, ili se isuviše podaje mnogima, ili joj je jednostavno dosadno sa jednim muškarcem. Ako smo nepristrasni, moramo da primetimo, kako muškarac može činiti sve te stvari i opet ostati veoma poštovana osoba.

Moj cilj nije da se kritički odnosim prema Zvevovom delu, već da pojasnim vezu između njega i moga brata. Međutim, sada moram da ubacim kraći odlomak kako bih izvršio uzgredna, ali veoma važna opažanja, a to je sledeće: u toku jedne od njihovih svada, Emilio Brentani u *Senilnosti* kaže Andolini da kada devojka dozvoli mladiću da joj izjavi ljubav, ona mu otada pripada i više nije slobodna da radi šta hoće.

Pa ako Andolina ne sluti povredu svoje lične slobode, ja to slutim. I ne samo to. Smatram da su pomenuti »mladići« — Bali, Sorniani, Leardi, čak i sam Emilio Brentani — jedna tužna družina. Svi su oni potencijalni robovlasnici.

Slabosti su očiglednije kod onih ljudi koji su ih svesni; skrivenije su, i teže se leče, kod onih koji ih nisu svesni. A slabosti Zvevovih likova su od one prve vrste. Vratimo se junacima *Senilnosti*, tim strašnim primercima bezkarakternog ljudskog roda. Andolina, gore pomenuta »nedostojna«, poigrava se sa Emilijem Brentanijem, a on kao da je nemoćan da se izbavi iz njenih mreža. Međutim, on uspeva da se oslobodi opsednutosti mnogo efikasnije nego što to polazi za rukom Don Hozeu u odnosu na Karmen. mada nema silovitih obrata, Zvevova ironija i strpljiva analiza polako sagoreva tu »nedostojnu ženu« u duši Emilija Brentanija. Taj odlomak je moj brat znao napamet.

Moj brat bi ponekad stupio u razgovor sa nekim od svojih inteligentnijih učenika da bi još više obeležao otkriće nepravedno zanemarenog pisca, kojeg je pronašao između buradi sa bojom za brodska dna. Nekom od svojih izabranika rekao bi da se među njima nalazi pisac od velikog značaja.

— **Zaista? — pitali bi oni znatizeljno. — A ko bi to mogao biti?**

— **Ettore Šmic, pisac koji je objavio romane pod pseudonimom Italo Zvevo — izjavio bi moj brat.**

Ako su učenici poznavali Itala Zveva, odgovor je obično glasilo: »Ma hajde, profesore«, što se moglo slobodno prevesti: »Ta ohladite, profesore«.

Pripisivanje određenih slabosti prečutno se proširilo sa likova u Zvevovim romanima na njega samog budući da navodno nije uspeo u portretisanju energičnijih tipova. Tako nešto mogao je da kaže samo neko ko nije poznavao Ettore Šmica. Kao svetski čovek, on svakako nije bio jedan od onih koje život pregazio. Zvevo je bio poslovan čovek starog kova, sposoban da pregovara sa trgovačkim predstavnicima stranih vlada i da obezbeđuje unosne ugovore za svoju firmu. Dok je ležao na smrti, rekao je svojoj kćerki: »Ne plači. Umreti nije teško«. Ako nisu iste reči, ista je misao koju je izrekao i Manfred na smrti, taj romantični Bajronov autoportret. Ali, u Bajronovom slučaju te reči su bile pripremljene za dramatični trenutak, a kod Zveva izgovorene u času smrti. Kada bi Zvevo bio jedan od slabija koje je život pregazio, onda bi to takođe bio i Bajron. Međutim, činjenica je da Zvevo nije bio slabiji, ni u životu, ni u smrti. On se suočavao i sa životom, i sa smrću. Štaviše, kada neki pisac koristi sopstveni život kao materijal koji obrađuje, za bluda je povezivati ga isuviše tesno sa stvarima njegove imaginacije, koja su uvek ono što je on mogao biti, a ne ono što je bio. Zvevo je posedovao izvesnu slabost, ali druge vrste, slabost koja je dozvolila da ga glupost kritičara i materijalno blagostanje frustriraju kao umetnika toliko godina.

Na predavanju o mome bratu koje je Italo Zvevo održao u Milanu 1927. godine, pokazao je da i sam gaji ono isto pogrešno mišljenje koje se odnosi na druženje autora i njegovog junaka. Nabrojivši mnoge tačke u kojima se Džojs i Dedalus podudaraju, Zvevo je o Dedalusu rekao sledeće:

— On ide od svetle vere do njenog negiranja, i u tome uživa. To je trebalo da bude uloga zrelijeg Dedalusa, koja bi podsetila da je on veći deo svog života proveo u uzvišenom snu, i da pati od slutnje kako se ljudski rod bez vere može smatrati samo rasom prljavih životinja. On će se boriti sam sa sobom da bi ispunio otužnu prazninu koja je nastala odsustvom vere... Uzalud. Njegova katolička duša

sve će objeliti svojom bojom i kontradikcija će biti oštra, ređe će pevati, i nikada neće naći odmora.

Mnogi engleski pisci i kritičari imali su isti stav. Pisac Grem Grin pripisuje svoj prelazak u katoličanstvo čitanju *Portreta umetnika u mladosti*. Nikako ne mogu da razumem kakvim mentalnim forsiranjem je to postigao.

Potpuno je pogrešno predstavljati moga brata kao čoveka koji čezne za starom crkvom koju je napustio i nesiguran je bez moralne podrške religije. Ubeden sam da kod mog brata nikada nije postojala kriza vere. Kako je stario, širio je svoju veru, kao što je širio različite oblike literarnog obožavanja junaka, iako oni nisu više njemu bili duhovna ili intelektualna inspiracija. Nesumnjivo je više bio zainteresovan za katoličku crkvu nego za bilo koji drugi organizovani sistem u Evropi. Smatrao je da su njeni teolozi nemilosrdno logični ukoliko prihvataju njihove premise, i sugestivni čak kada se sa njima ne slažete. Bilo je nečeg u pompi i ceremonijalu koji su pratili legendu o Hristu na službi božjoj što je duboko impresioniralo moga brata, ali u gotovo svim osnovnim principima vere njegov stav prema katoličanstvu bio je više stav grotesknh likova izvan katedrale nego svetaca u njoj.

Na neki čudan i prilično zabavan način, Zvevo je zaista imao udela u Uliksu. Moj brat je planirao knjigu, i počeo da je piše pre Prvog svetskog rata, međutim, bili su mu potrebni različiti detalji da bi upotpunio sliku glavnog lika, Jevrejina Leopolda Bluma. Italo Zvevo ga je snabdeo mnogim potrebnim informacijama. Tih dana moj brat je patio od očiju i trebalo je da boravi u mraku, te sam ja davao časove njegovim učenicima. Jednom prilikom sam otišao na Servolu da održim čas umesto njega. Italo Zvevo mi je tada sa komičnim ogorčenjem rekao:

— Recite mi nešto o Ircima, nešto intimno, nešto što nije opšte poznato. Znae, vaš brat mi postavlja toliko mnogo pitanja o Jevrejima da ja želim da se izjednačim sa njim.

Nekoliko godina kasnije, mogao je da vidi tajne Iraca i Irkinja koje je moj brat otkrio učivoj Evropi u svom dablinskom epu sa takvom beskompromisnom temeljitošću da to zbunjuje i same Irce.

Italo Zvevo je bio zahvalan mome bratu zbog odlučujuće uloge koju je on dva puta odigrao u njegovom prekinutom umetničkom životu, a gospoda Zvevo je uvek zvala mog brata po imenu — Džeims.

Pre nego što su se upoznali, Zvevo je crveneci u razgovoru sa ozbiljnim poslovnim ljudima dostigao takav nivo poricanja književnog stvaralaštva da je svoja dva romana pripisivao mladem bratu. Verovatno tada nije pomišljao da će jednoga dana sa razumljivim ponosom potpisivati svoje ime, Italo Zvevo.

Kada je otkrivena bista Itala Zveva u tršćanskom Dardino Publiko, moj brat je poslao telegram gospodi Zvevo čestitajući joj na javnom odavanju poštovanja koje je krunisalo konačno priznanje ovog velikog književnika u gradu u kojem je rođen. Prilikom otkrivanja biste Itala Zveva, govornik nije pomenuo moga brata, niti njegov telegram. Mislim da je to bila greška. Srećna okolnost koja je spojila ova dva značajna čoveka predstavljala literarni događaj za koji je pre verovatno da će s godinama rasti interesovanje nego što će opadati.

Iako bez ikakvog političkog značaja, taj susret je bio veza između dva pravca u literaturi, između dva grada. Obojica su živeli krajem epoha i ovekovečili su u istoriji sećanje na svoje gradove; i kao što je tamo postojao Dublin koji je nestao, ali koji još uvek živi na Džojsovom stranama, tako je i ovde postojao Zvevov Trst koji je prohujao sa yihorom i ratnim razaranja, ali kojeg mi sada gledamo sa više razumevanja i naklonosti zbog ljubavi sa kojom je Zvevo pisao.

Susret Zveva i Džojsa je tekst predavanja Stanislava Džojsa, brata i biografa Džemsa Džojsa, a predavanje je održano na Institutu za savremene jezike Tršćanskog univerziteta 27. marta 1955. godine.

Sa engleskog, Dragan Velikić